

ВПЛИВ РЕЛІГІЙНОГО ФАКТОРА НА МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ У XXI СТОЛІТТІ

Гуманітарний інститут Національного авіаційного університету

У статті проаналізовано вплив релігійного фактору на формування нової системи міжнародних відносинах XXI ст.

Вступ

Кардинальні зміни, що відбулися за два останні десятиріччя минулого століття на світовій політичній арені (розпад Югославії, СРСР), суттєво позначились на геополітичній ситуації у світі.

Проблема взаємозв'язку релігії та політики не вважалася актуальною аж до останньої чверті XX століття. І тільки поява таких яскравих і не прогнозованих феноменів, як «теологія визволення», «моральна більшість» у США, релігійно-політичні рухи в Польщі, на Філіппінах і в низці ісламських країн, спонукали дослідників звернути увагу на цю проблему.

Релігійний чинник активно впливає на міждержавні, міжнародні та регіональні відносини завдяки кільком об'єктивним обставинам. По-перше, феномену глобалізації. По-друге, феномену активного розвитку транснаціональних релігійних мереж – релігійних організацій, які поширилися у світі завдяки відкриттю своїх національних філіалів [1, с. 125-126].

Зокрема завдяки т.зв. явищу «глобалізації» (взаємодії і синтезу глобальних ідей, що поширюються завдяки глобалізації, із локальними ідеями й культурними традиціями [1, с. 126-127], нові релігійні організації швидко поширюються у тих регіонах/державих, де вони проводять найбільш активну місіонерську роботу (наприклад, мормони чи новітні харизматичні рухи в Україні), заявляють про себе не лише як про релігійну, але й політичну інституцію. Однією із найважливіших ознак цивілізації, за С. Гантінгтоном, є релігія. А найгостріші конфлікти відбуватимуться на кордонах, що розділяють цивілізації. Ці конфлікти можуть бути жорстокими, кривавими (напр., події в Югославії, сутички між євреями та палестинцями тощо). У майбутньому зіткнення цивілізацій зростатиме, оскільки спостерігається посилення релігійних почуттів, тенденція повернення до витоків національного буття народів незахідних країн: «азіатизація» у Японії, «індуїзація» у Індії, «креісламізація» на Середньому Сході тощо.

Релігійні доктрини сучасності виступають важливим фактором, що обумовлює як специфіку політичного процесу окремої держави, так і тенденції міжнародного життя. Останнє дає підставу дослідникам стверджувати про те, що не зважаючи на те, що відбувається процес модернізації релігії, і в XXI столітті вона продовжуватиме визначати характер міжнародних відносин майбутнього [2].

Релігія стає серйозним чинником політичного життя не тільки мусульманських країн, де іслам просто набирає виразних обрисів політичної доктрини, а й дедалі більшою мірою впливає на суспільно-політичні процеси країн Північної та Латинської Америки, Південно-Східної Азії та Східної Європи.

Наприкінці 90-х Інститут соціального розвитку ООН дійшов далекосяжного висновку, що «останні

20 років ознаменувалися відродженням впливу релігії на політику в багатьох регіонах світу. Точка зору, відповідно до якої поширення урбанізації, освіти, економічний розвиток, науковий раціоналізм і соціальна мобільність супроводжуватимуться суттєвим ослабленням соціально-політичних позицій релігії, виявилася недосить обгрунтованою» [3].

Аналіз досліджень і публікацій

Серед українських дослідників питання впливу релігійного фактору на формування світового політичного процесу займалися Ю. Павленко, О. Коппель, О. Пархомчук, Н. Балицька. Основний матеріал з окресленої тематики міститься у публікаціях зарубіжних вчених: З. Бжезинського, М. Данилевського, А. Тойнбі, Ф. Фукуями, С. Хантінгтона, О. Шпенглера. Варто відзначити фундаментальні роботи російських дослідників, зокрема Т. Алексєєвої, А. Богатурова, Б. Єрасова, М. Лебедевої, Д. Фельдмана, П. Циганкова.

Основна частина

Якщо за часів «холодної війни» світ був розподілений на ідеологічні групи, то у постбіполярну добу розв'язання проблеми ідентифікації відбувається із врахуванням інших важливих цінностей: історичного минулого, релігії, мови, належності до певної культурної групи, нації, цивілізації. «Релігійний ренесанс», що став реальністю в кінці XX ст., пов'язаний з процесами економічної модернізації та соціальних змін в усьому світі, які розмили традиційну ідентифікацію людей за місцем проживання й одночасно послабили роль нації-держави як джерела ідентифікації. Вакуум, що утворився в результаті цього, здебільшого був заповнений релігією.

Релігія – це історичний тип світоглядної культури, який є віддзеркаленням людиною дійсності на основі абсолютизації ролі та значення надприродних сил щодо явищ світового порядку. Історія свідчить, що релігія завжди впливала не тільки на життя окремих осіб, і суспільства в цілому, а й на світову політику і міжнародні відносини. Важливу роль у відносинах між державами відіграє конфесійний чинник. Держави часто використовують конфесійне середовище для реалізації своїх геополітичних інтересів [4, с. 23].

Хочеться зауважити, що протягом історії вплив релігійного фактора на міжнародні відносини змінювався разом зі зміною релігії. Особливо помітним і безпосереднім цей вплив був у стародавньому світі та в період Середньовіччя. У своєму зовнішньому прояві релігійні конфлікти/війни Середньовіччя ґрунтувалися, як правило, на розбіжностях у трактуванні релігійних догматів – основа цих догматів була спільною для конфліктуючих сторін, інакше б сам сенс конфлікту був би для них незрозумілим. Внаслідок цього найгостріші релігійні конфлікти найчастіше відбувалися між прихильниками різних течій однієї

релігії – католиками і протестантами, католиками і православними, шиїтами та сунітами.

Незважаючи на очевидність агресивних намірів, всі імперії свої завоювання пояснювали необхідністю забезпечення власної безпеки через «відновлення справедливої рівноваги сил», «захисту етнічної чи релігійної меншини», або, що було найбільш дієвим, «захистом суспільно значимих цінностей», серед яких провідне місце займала релігія. У даному випадку достатньо згадати Хрестові походи, які дуже вдало ідеологічно замаскували намагання багатьох європейських правителів вирішити свої економічно-політичні негаразди. Власне, і міжнародні терористи мотивують свої дії перш за все як акції протесту проти порушення тих релігійних чи моральних норм, які вони вважають священними [5].

При дослідженні релігійного чинника у світовій політиці важливу роль відіграє цивілізаційний підхід, адже, з одного боку, цивілізаційний фундамент будь-якого суспільства спирається на релігію, яка є його основою, але з іншого – релігії являють собою складні багатоваріантні та динамічні конструкції, які формуються значною мірою відповідно до тих принципів, які несе та чи інша цивілізація. При цьому рівень впливу релігії на міжнародні відносини визначається із врахуванням типу цивілізації, цивілізаційних ойкумен, окремих культурно-цивілізаційних блоків, певного етапу розвитку локальних цивілізацій.

З точки зору системного підходу релігія – це складне соціальне явище, яке можна розглядати як самодостатню цінність, якій притаманні структурність та ієрархічність певним чином пов'язаних елементів. При цьому релігійний фактор у міжнародних відносинах розглядається як система, що постає у трьох вимірах: змістовному, часовому, просторовому.

Важливим методом дослідження ролі релігійного чинника у світовій політиці є соціологічний. Він дозволяє з'ясувати специфіку взаємодії релігії та суспільства, вплив конфесійної приналежності на соціальну та політичну практику. Соціологічний метод аналізує вплив релігійної поведінки і релігійних організацій на соціальну групу, на життя в суспільстві.

Варто зазначити, що останнім часом у межах третьої «великої дискусії» у теорії міжнародних відносин поширеними є постмодерністські теорії, де релігія постає як соціальна конструкція, тип домінування тощо, але у будь-якому випадку не як об'єктивна даність [6].

Під релігійним фактором в міжнародних відносинах слід розуміти вплив сукупності релігійних цінностей, які знаходяться в тісній та постійній взаємодії з конкретною історичною, політичною, економічною, соціокультурною практикою народів.

Слід виокремити наступні функції релігії в міжнародних відносинах: 1) комунікативні (доведення у найбільш зрозумілій для більшої частини населення формі змісту ухвалених рішень); 2) інтегруюча (створення консенсусу на підтримку своїх зовнішньополітичних акцій); 3) легітимізуюча (виправдання свого зовнішньополітичного курсу в очах власного населення та всього світу) [7, с. 65].

Релігійний фактор у міжнародних відносинах виявляє себе досить неоднорідно у різних частинах земної кулі, хоча присутній повсюди. Це

безпосередньо залежить від схеми поширення релігій (особливо світових). Історично склалося, що цей процес набув ознак закономірного явища, що відобразилося на сучасній географічній карті релігій світу.

Сучасній міжнародно-політичній науці властивий поділ світу на релігійні макрорайони. Виділяють 20 таких макрорегіонів. Характер міжконфесійних відносин в їх межах має свою специфіку [8, С. 94-99].

У деяких частинах світу, наприклад в Америці, релігійна ситуація є порівняно нескладною. Немає підстав для виникнення конфліктів на релігійному ґрунті в Австралійсько-Океанійському макрорегіоні. Своєрідна структура міжконфесійних відносин із домінуванням християнських вірувань робить цей регіон одним із найсприятливіших у плані релігійних конфліктів. Конфесійна структура регіону характеризується переважанням протестантів, значну кількість населення становлять католики, досить незначна кількість населення дотримується православ'я.

Досліджуючи релігійну ситуації у світі можемо зробити висновок, що, порівняно із вже згаданими макрорегіонами, існують і інші підґрунтя для визрівання кризових явищ етнорелігійного змісту.

Істотне значення релігії особливо характерне для регіону Близького Сходу, де вона залишається активною силою, що впливає на ідейно-політичне життя суспільства, на атмосферу політичної боротьби, а у ряді випадків і на стан міждержавних відносин. Релігія в країнах регіону – реально існуючий та довгостроковий чинник, що накладає відбиток на всі суспільно-політичні процеси.

На ґрунті загострення відносин між національно-етнічними і релігійними групами сьогодні в світі відбувається значна частина конфліктів та воєн, які створюють загрозу безпеці і стабільності не тільки в регіонах, але і світовій системи в цілому. Яскравим прикладом подібних конфліктів є палестинсько-ізраїльське протистояння, учасниками якого є представники двох релігій – ісламу та іудаїзму.

Хоча в Європі християнство помітно переважає, проте це арена ідеологічної (яка інколи переходить у збройну) боротьби між представниками різних християнських течій. Це може бути добре проілюстровано тим самим північно-ірландським конфліктом, ворогуючими сторонами в якому є католики та протестанти. Приклад гострих міжконфесійних протиріч являє собою конфлікт на терені колишньої Югославії.

Важливими учасниками міжнародних відносин сучасності виступають не тільки держави, але і міжнародні організації. Практика міжнародного співробітництва почала особливо розвиватися під впливом таких ініціатив, як «Діалог цивілізацій» (іранський проект) і партнерство цивілізацій (російський проект). Також слід наголосити на зусиллях Ватикану щодо встановлення взаємодії між мусульманами та іудеями.

Проте немає чітких уявлень щодо спільної координації зусиль між церковними і громадськими організаціями. Частково формалізація ідеї щодо ролі релігії в контексті «Діалогу цивілізацій» відображено в «Родоській декларації 2009». Зокрема в ній наголошується, що світові релігії можуть відігравати особливо важливу роль в зміцненні

духовних і гуманістичних цінностей, шляхом нагадування людям про їх відповідальність за загальне благо людства. Іншими словами, релігії і релігійні структури розглядаються в якості посередника стратегічних громадянських ініціатив.

Релігійні організації тільки починають координувати свої міжнародні ініціативи. Перехід до сучасних масштабних проектів вимагатиме багато часу та зусиль. У зв'язку з цим, важливим завданням міжконфесійного співробітництва є подолання взаємного відчуження релігійних еліт, які відіграють значну роль в суспільному та політичному житті. Дипломатія Святого Престолу завжди посідала особливу роль у глобальній політиці і міжнародних відносинах. Під час понтифікату папи Івана Павла II ця роль багаторазово посилилася. Дипломатія Святого Престолу виступала з активних позицій під час найбільш серйозних світових і регіональних політичних криз та глобальних трансформацій. При цьому вона використовувала як класичний дипломатичний інструментарій (наприклад, «човникову дипломатію», трибуни міжнародних організацій та конференцій, переговори з державними, політичними й церковними лідерами), так і церковні структури, «народну дипломатію» й стратегію «мобілізації совісті», спрямовану на попередження військових зіткнень та врегулювання міжнародних конфліктів, припинення військових дій, запобігання ескалації збройних зіткнень.

Ролі релігійного фактора в міжнародних відносинах залишається дискусійним питанням. Проте, на основі вищевикладеного матеріалу, можемо зробити декілька висновків:

1. Фундаменталістські течії в основних світових конфесіях створюють перешкоди на шляху подолання фрагментації глобального гуманітарного простору, а іноді і простору міжнародної безпеки.

2. Ідея міжнародної міжконфесійної співпраці є не тільки альтернативою глобальним прогнозам апокаліптичного спрямування, але і важливою основою врегулювання локальних конфліктів. Але разом з тим, ця ідея поки що залишається додатковим фактором, значення якого залежить від політичних умов.

Висновки

Врахування релігійного чинника є важливим не лише при аналізі міждержавних відносин, але й є базовим в аспекті формування системи міжнародної безпеки. Адже одночасно з розширенням кола спільних для багатьох держав загроз трансформується і система міжнародної безпеки, яка набуває всезагального та багатовимірного характеру, і включає безпеку військову, економічну, політичну, екологічну, інформаційну і релігійну. Тут загрозами є трансформація економічних, етнічних, релігійних диспропорцій у тому чи іншому регіоні, що

з часом стають чинниками виникнення як внутрішніх, так і зовнішніх конфліктів, які, в свою чергу, є безпосередніми загрозами міжнародному миру і безпеці завдяки об'єктивному процесу глобалізації цих загроз і набуття ними міждержавного чи міжнародного характеру.

Деякі з цих елементів вже покладені в основу класичної структури міжнародної безпеки, інші знаходяться у процесі аналізу. Саме до останньої категорії і відноситься міжнародна релігійна безпека, механізм міжнародно-правового регулювання якої також знаходиться нині у стадії формування. Коло об'єктів правового регулювання розширюється завдяки інституалізації на сучасному етапі розвитку міжнародної спільноти нових відносин, які через свою соціальну значущість потребують саме правового врегулювання. У зв'язку з цим міжнародна правова система зараз проходить період становлення ряду нових підгалузей міжнародного права, які мають тенденцію до набуття комплексного характеру.

Зокрема на стадії становлення знаходиться і така підгалузь, як право міжнародної релігійної безпеки – цей напрям все більш прискіпливо розглядається політологами, але, і це очевидно, потребує більш комплексного розгляду із залученням релігієзнавців, богословів, психологів тощо. Адже мова йде про дуже тонку грань між конституційним (для більшості країн євроатлантичної системи) забезпеченням права на свободу думки, совісті та релігії і гарантуванням релігійної безпеки громадян.

Список літератури

1. Кузьмин Н.С. Религиозная глобализация как философская проблема // Религиоведческие исследования. – 2009. – № 1-2. – С. 125-126.
2. Горичева Т. Христианство и современный мир. – Санкт-Петербург, 1996. – 162 с.
3. Вплив релігії на політику. – Режим доступу :<http://homo-sapiens.com.ua/materiali/bezkoshtovni-materiali/vpliv-religii-na-politiku/>
4. Жданов Н. В. Исламская концепция миропорядка. – М: Международные отношения, 2003. – 419 с.
5. Саган О. Релігія як чинник міждержавних відносин. – Режим доступу : <http://www.religion.in.ua/main/analitica/8633-religiya-yak-chinnik-mizhderzhavnix-vidnosin.html>
6. Седляр Ю. О. Теоретичні засади дослідження релігійного фактора у міжнародних відносинах. – Режим доступу :
http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Npchdu/Politology/2009_97/97-32.pdf
7. Малышева Д. Религиозный фактор в вооруженных конфликтах современности. – М., 1999. – 142 с.
8. Коппель О.А., Пархомчук О.С. Міжнародні системи та глобальний розвиток: навч. посібник. – К.: Київський університет, 2004. – 314 с.
9. Боришполец К. Религиозный фактор в международных отношениях. – Режим доступу :
<http://www.mgimo.ru/news/experts/document214943.phtml>

Т. А. Пода

ВЛИЯНИЕ РЕЛИГИОЗНОГО ФАКТОРА НА МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ XXI ВЕКА

В статье анализируется влияние религиозного фактора на формирование новой системы международных отношений в XXI в.

T. Poda

THE OF RELIGION ON THE INTERNATIONAL RELATIONS IN THE XXI CENTURY

The article analyzes the role of the religion and its influences on the international relations in the XXI century.